

Minnediplomati i grenseland. De russisk-norske patriotiske minneturene 2011–2019

Kari Aga Myklebost

UiT Norges arktiske universitet, Norge

Abstract: Memory diplomacy of the borderland. Russian-Norwegian patriotic memory tours, 2011–2019

This article traces the development and narrative staging in Russian media of the so-called Russian-Norwegian patriotic memory tours that took place from 2011 to 2019 to celebrate a heroic story of WWII Red Army soldiers and Norwegian partisans in Soviet intelligence service. The article concludes that the tours were initiated by Russian state and state-affiliated actors who exported military-patriotic symbols and perspectives across the border to Norway, and actively promoted several intertwined narratives; about joint Russian-Norwegian heroic war history; about historically peaceful relations in the North between Norway and Russia; and about Norway as a friendly Nato-member neighbor that rightfully honors the memory of the Soviet army and its crucial role in the victory over Nazi Germany. After Russia's annexation of Crimea in 2014, these narratives were supplemented by Russian claims about a contemporary fascist threat spreading from Ukraine and the Baltics. The statements emphasized the acute importance of the patriotic memory tours to resist allegedly growing neo-fascism in today's Europe. The article argues that the narrative staging of the tours must be read in the context of the Kremlin's ongoing memory wars with former Soviet republics and Eastern bloc states and Russia's military aggression in Ukraine since 2014.

Keywords: memory diplomacy, memory wars, memory alliance, Norway, Russia, war narratives

Denne artikkelen analyserer russisk minnediplomati overfor Norge, og tar for seg det som i russisk offentlighet omtales som de russisk-norske patriotiske minneturene fra Murmansk til Vardø fra 2011 til 2019. Artikkelen kartlegger turenas utvikling når det gjelder innhold og symbolbruk, og analyserer russiske medienarrativ om turene. I det russiske mediematerialet ble turene beskrevet som viktigere enn før etter Russlands annekasjon av Krym våren 2014, som del av gode naborelasjoner

---

Kontaktinformasjon: Kari Aga Myklebost, e-post: kari.myklebost@uit.no

©2023 Kari Aga Myklebost. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Myklebost, K. A. (2023). *Minnediplomati i grenseland. De russisk-norske patriotiske minneturene 2011–2019*, *Nordisk Østforum* 37, 130–155. <https://doi.org/10.23865/noros.v37.5514>

mellom Norge og Russland i nord som måtte ivaretas og skjermes i den nye tiden med økende politiske spenninger mellom Russland og Vesten. Kontaktene over grensen i nord og det krigsminnebaserte fellesskapet som turene forfektet å representere, ble omtalt som vellykket omdømmebygging for Russland og som et eksempel til etterfølgelse. Turene ble i tillegg beskrevet innenfor en ramme som knyttet dem til minnekrigene som Russland har ført med økende intensitet overfor blant andre Ukraina og de baltiske statene etter Sovjetunionens oppløsning. Minneturene i det norsk-russiske grenselandet ble omtalt i russiske presseoppslag som et middel for å motvirke «forfalskning av historien», ved å lære nye generasjoner om heltene som nedkjempet nazismen under andre verdenskrig og øke bevisstheten om en såkalt trussel fra nynazisme i Ukraina og Baltikum i vår egen tid.

Artikkelen argumenterer for at den russiske mediedekningen må forstås i lys av Kremles militære engasjement i Ukraina fra 2014 og den påfølgende økende politiske verdien for Russland av å kunne vise til gode relasjoner med Norge og markere kampen mot nazismen under andre verdenskrig i fellesskap med «vennligsinnede» norske aktører.¹ Artikkelen peker avslutningsvis på den sterke asymmetrien mellom russisk og norsk side i minneturene når det gjelder initiering, symbolbruk og perspektiver på krigshistorien, og hvordan turene har resultert i en eksport av russiske militærpatriotiske og sovjetnalgiske symboler og krigshistoriske perspektiver til Øst-Finnmark. Artikkelen konkluderer med at turene kan leses som en russisk minnediplomatisk offensiv med mål om å styrke en minneallianse med norske aktører basert på krigshistoriske ressurser. Det russiske minnediplomatiet overfor Norge framstår som en form for *soft power*; som ett av flere virkemidler i den russiske utenrikspolitiske verkøykassen hvor også hardere diplomatiske virkemidler inngår (jf. Nye, 2019).

Minnekriger og minneallianser

Minnediplomati kan defineres som en form for minnepolitikk. Der minnepolitikk handler om bruk av fortida som symbolsk ressurs i nåtidige politiske prosesser, handler minnediplomati om bruk i mellomstatlige relasjoner for å styrke bilaterale forbindelser (McGlynn, 2020, 2023; Wijermars, 2019). For Kreml har en triumfalistisk fortelling om Den store fedrelandskrigen vært en slik ressurs, som ble utviklet aktivt under Brezjnev og igjen under Putin. I Kremles narrativ framstår Den røde arme som en frigjøringshær som gjennom heroisk forsvarskrig nedkjempet de tyske invasjonstyrkene og befridde Europa fra nazismen (Danilova, 2015; Malinova, 2018; McGlynn & Đureinović, 2022; Tumarkin, 1994, 2003; Wood, 2011). Som denne artikkelen viser, har minnet om sovjetisk frigjøring og seier over nazismen vært sentralt også i bygging av relasjoner med Norge – til tross for at Norge og Russland har

¹ Med den russiske fullskala invasjonen av Ukraina i februar 2022 og Norges entydige fordømmelse av dette, omtales ikke Norge lenger som en vennligsinnet nabo. Utviklingen i russiske offisielle narrativ om Norge etter 2019 faller utenfor artikkelens tematikk.

grunnleggende ulike kollektive krigsminner. Mens det norske krigsminnet i hovedsak handler om tysk okkupasjon og frigjøring fra denne, har det sovjetiske og seinere russiske kollektive minnet om krigen fokusert på kamp i form av patriotisk forsvarskrig, offer og seier over Nazi-Tyskland (Edele, 2017; Eriksen, 1995; Markussen & Mankova, 2022).

Sett fra Kreml har det krigsminnebaserte diplomatiet vært viktig for å etablere minneallianser – koalisjoner av stater som leser fortiden på samme måte – for slik å stå sterkere i de såkalte minnekrigene (Koposov, 2018; Miller, 2020) mot de baltiske statene, Ukraina, Polen og Tsjekkia. Etter Sovjetunionens oppløsning har disse landene i økende grad avvist Kremls frigjøringsnarrativ, som del av prosesser med å bygge nasjonal identitet gjennom å skrive krigs- og etterkrigshistorien på egne premisser, løsevet fra sovjetarven. I motnarrativene fra de tidligere sovjetrepublikkene og østblokkstatene har Den røde arme blitt framstilt som en okkupasjonsstyrke som urettmessig ble stående på deres territorier etter den tyske kapitulasjonen i 1945. Motnarrativene har kommet til uttrykk blant annet gjennom etablering av minnekomplekser og museer, og gjennom fjerning av monumenter dedikert til Den røde arme (jf. Mälksoo et al., 2021; Norris, 2020; Plokhy, 2017; Torbakov, 2011, 2014).

Den voksende konflikten om krigshistorien har ført til et mer dogmatisk og kamporientert russisk offisielt narrativ (Kurilla, 2020). Gjennom de siste årene har det russiske narrativet blitt nærmere knyttet til sikkerhetspolitikk; i sentrale styringsdokumenter fra Kreml som det russiske utenrikspolitiske konseptet fra mars 2023, framstilles krigshistorien som under angrep. Den beskrives som utsatt for forsøk på forfalskning fra fiendtlige aktører, og et angrep på det offisielle russiske historiske narrativet beskrives som et angrep på selve staten (Kreml, 2023; jf. også Bækken, 2017; Bækken & Enstad, 2020; McGlynn, 2020). Ifølge Julie Fedor kan den voksende oppslutningen om patriotisk minnekultur i dagens Russland forstås nettopp i lys av slike krigsminnebaserte trusselbilder:

[Patriotic commemorative acts in today's Russia] draw energy in part from a hostile myth that has become increasingly entrenched in the Russian public space over the past decade or so: the notion that the West has systematically denied the Soviet role in defeating Nazi Germany [...]. Often this is combined with claims that a wholesale whitewashing and rehabilitation of the history of fascism is also underway in Western countries, and that the West is covertly sponsoring this process throughout post-Soviet space. (Fedor, 2017, s. 324)

Som vi skal se, gjenfinnes dette sikkerhetsorienterte narrativet, med påstander om at historien om Den røde armes seier over nazismen er truet av forsøk på forfalskning fra nabostater, i den russiske mediedekningen av de patriotiske minneturene i det norsk-russiske grenselandet.

Artikkelens kildegrunnlag er todelt. Den baserer seg på medieoppslag om minneturene, samt på arkivmateriale og publikasjoner knyttet til turene fra organisatorer og deltakere. Artikkelen tar i bruk historiefaglig kildekritikk og kvalitativ lesing av materialet for å gjøre to ting: kartlegge turenens utvikling fra 2011 til 2019,

og analysere hvordan mediematerialet setter turene inn i en samtidspolitisk ramme – altså hvordan minneturene gis en politisk og minnediplomatisk funksjon gjennom mediedekningen.

Det er foretatt søk i mediedatabaser og på nettet for å identifisere medieoppdrag om minneturene.² Det viste seg at den russiske mediedekningen var langt mer omfattende enn den norske, og at det russiske mediematerialet – som i stor grad er produsert av de russiske initiativtakerne til minneturene og formidlet i mediekkanaler og på nettsider som de er tilknyttet – skriver turene inn i russisk patriotisk krigsminnekultur. Analyse av dette materialet er vektlagt i artikkelen. Arkivmaterialet om turene er relativt begrenset, og alle relevante nordnorske arkiver – kommune-, fylkes- og fylkesmannsarkiv i Øst-Finnmark – er gjennomgått. På grunn av den politiske situasjonen i Russland etter den fullskala invasjonen av Ukraina i februar 2022, er det ikke gjort arkivarbeid der. Det er i stedet samlet et så bredt materiale som mulig fra de russiske aktørene ut fra nettbaserte ressurser.

Russiske patriotiske minneturer til Øst-Finnmark 2011–2013

I mai 2011 organiserte FSBs veteranorganisasjon i Murmansk *Skjold* (*Sjtsjit*) en såkalt patriotisk minnetur over den norsk-russiske grensen (Sjtsjit, 2014a, 2014b). Turen gikk med buss fra Murmansk på Kolahalvøya til Vardø ytterst i Varangerfjorden i Øst-Finnmark og var knyttet opp til den norske frigjøringsdagen 8. mai og den russiske Seiersdagen 9. mai. Formålet med turen var å løfte fram et kampanjellesskap mellom sovjetsoldater og norske partisaner og å minnes de sovjetiske og norske borgerne som falt i grenselandet og det man omtalte som en felles historie [*obsjtsjaja istorija*] mellom Russland og Norge i nord. Turgruppen var rent russisk, og blant deltakerne var leder for FSBs veteranforening i Murmansk Gennadij Gurylev, viseformann i Murmansk fylkesduma Igor K. Tsjernysjenko, en russiskortodoks prest, representanter for Petsjenga kommune og for bedriften som finansierte turen, Nornikels daterselskap Kola GMK, samt journalister fra bedriftens medieselskap TV21.

Reiseruten åpnet for å besøke symboltunge minnesmerker på begge sider av grensen dedikert til sovjetsoldater og norske partisaner. *Partisan* er en betegnelse på norske borgere i sovjetisk tjeneste som etterretningsagenter for NKVD og Nordflåten under andre verdenskrig. Lavna utenfor Murmansk var under krigen en felles treningsleir for NKVD, Den røde arme og Nordflåten hvor radiooperatører og etterretningsagenter fikk opplæring. Blant disse var rundt femti norske borgere, mange av dem medlemmer av Norges Kommunistiske Parti som flyktet fra Finnmark til

² Medieoppdragene er samlet gjennom søk i databasene EastView og Atekst med søkestrenger som партизан/partisan, патриот/patriot, поход памяти/minnetur og Щит/Skjold, i ulike kombinasjoner med Норвегия/Norge/Россия/Russland og med ulike trunkeringer. Det er i tillegg gjort omfattende søk i digitale utgaver av norske og russiske medier med samme søkestrenger, samt på nettsidene til veteranorganisasjonen Skjold, Det russiske geografiske selskapet og det russiske Føderasjonsrådet.

Sovjetunionen etter at den tyske okkupasjonsmakten i Norge erklærte partiet ulovlig i august 1940 (Fagertun & Bones, 2022; Niemi, 2007; Sunde, 2019). I Litsadalen, kjent som Ærens Dal i sovjetisk krigsminnetradisjon, foregikk harde kamper under andre verdenskrig, og her ligger i dag Kolahalvøyas største minnekompleks over falne sovjetiske soldater.

Etter seremonier med kransenedleggelse, taler og bønn i Lavna og i Ærens Dal, dro minneturen videre til Kirkenes. Her ble turgruppen møtt av den russiske generalkonsulen og russere bosatt i Øst-Finnmark. Generalkonsulen inviterte til en mottakelse og det ble holdt seremonier ved monumentene i Kirkenes og Neiden dedikert til sovjetarmeens frigjøring av Øst-Finnmark gjennom den såkalte Petsamo-Kirkenes-operasjonen (om operasjonen, se Holtmark, 2021a, 2021b). Også i Vardø og Kiberg ble turgruppen møtt av russere, i tillegg til inviterte norske lokalhistorikere og kulturarbeidere med interesse for partisanhistorie og de historiske båndene mellom Norge og Russland. Turen endte med et festmøte i Kiberg der de norske deltakerne overleverte bøker om partisanhistorien til Skjold-leder Gurylev (Sjtsjit, 2014a, 2014b).

Turen i mai ble etterfulgt av en ny tur samme høst, knyttet opp mot datoene for Den røde armés frigjøring av Øst-Finnmark i oktober 1944. Turfølget var det samme som i mai og fulgte samme rute (Sjubin, 2017, s. 817, 824). Denne gangen inneholdt imidlertid turen et nytt hovedelement: På Langbunes sørvest for Vardø avduket Skjold en rød sovjetinspirert obelisk til minne om tre medlemmer av den første NKVD-trente sabotasje- og etterretningsgruppen som ble sendt til Norge fra Lavna i 1941. Under avdukningen av det nye minnesmerket møtte det ifølge Skjolds rapport opp eldre norske lokale beboere som uttrykte dyp takknemlighet og vennskapelige følelser overfor Russland (Sjubin, 2017, s. 817).

En tredje og fjerde minnetur ble organisert av Skjold i mai og oktober 2012 (TV21, 2012a, 2012b). I en kommentar til TV21 forklarte fylkespolitiker og turleder Igor Tsjernysjenko planene framover: «Skjold vil etablere monumenter i Nord-Norge på steder hvor sovjetisk etterretningspersonale og norske patrioter [sic] er gravlagt, og vi har allerede en intensjonsavtale med administrasjonen i Finnmark fylke om dette. Vi håper å engasjere ikke bare *poiskoviki* [frivillige søkepatruljer som leter etter levninger av soldater] fra Murmansk, men også norske lokalhistorikere.» Tsjernysjenko takket også Kola GMK for den økonomiske støtten til minneturene (TV21, 2012b).

Under den påfølgende turen i mai 2013 ble den russiske gruppen tatt imot ikke bare av den russiske generalkonsulen i Kirkenes, men også av fylkesmannen i Finnmark og ordføreren i Vardø. En TV21-produsert video fra turen gjenga taler fra fylkesmannen og Tsjernysjenko, der de snakket om den lange tradisjonen for fred og vennskap mellom det russiske og norske folk. Samme video viste hvordan den russiske turgruppen ble møtt i Lavna av Norges generalkonsul i Murmansk. Generalkonsulen deltok i en minneseremoni med tale og blomsterkrans, og med St. Georgs-bånd festet på jakken, symbolet som har blitt promotert av Kreml med

voksende styrke de siste årene som tegn på sovjetarmeen seier over Nazi-Tyskland (Sjtsjit, 2014c; jf. også Finnmarken 2013; Kolstø, 2022; TV21, 2013a, 2013b; Sjubin, 2017 s. 818–819).

Gjennom Skjolds og TV21s reportasjer fra disse første turene ble det formidlet en fortelling om heroisk kampefelleskap på tvers av grensen, men også om manglende anerkjennelse av krigsinnsatsen til partisanene og sovjetsoldatene i nord. Reportasjene framstilte partisanene og soldatene som helter som ikke hadde fått medaljene og æren de fortjente, og som måtte få oppreisning gjennom dokumentasjon og minneseremonier: «Ukjente, heroiske skjebner må kartlegges og gis anerkjennelse. Vi skylder generasjonen av helter dette», sa reporteren, som del av en reportasje der ikke bare dåder fra krigen, men også minneturene organisert av Skjold ble framstilt som en heroisk aktivitet. I videoene ble det understreket at «ingen er glemt – ingenting skal glemmes», med referanse til partisanhistorien som en forsømt del av norsk krigshistorie. Dette skulle minneturene med Skjold i spissen bote på (Sjtsjit, 2014a, 2014b, 2014c). Igor Tsjernysjenko framhevet at de norske partisanene sloss for Sovjetunionen, og at kampen mot nazismen under andre verdenskrig var en felles arv som utgjorde et forenende element mellom Norge og Russland. Han roste også den norske viljen til å minnes sovjetsoldatenes innsats, og understreket at «Nordmenn er blant de mest konstruktive og beste naboene til Russland, og de russiske og sovjetiske soldatene som sloss på norsk jord og frigjorde hele Nord-Norge fortjener å bli minnet» (Sjtsjit, 2014a).

At det symbolske og minnehistoriske innholdet i turene var godt planlagt fra russisk side, reflekteres i brev fra de russiske aktørene til ulike instanser i Øst-Finnmark. I et brev fra mars 2011 viderefremidlet det russiske generalkonsulatet en forespørsel fra leder for ungdomspatriotisk forening i Murmansk fylkesadministrasjon til Vardøs ordfører om å få sette opp et monument på Langbunes, for «å hedre minnet om de norske og russiske patriotene som falt på Finnmarks jord [...] Vi er opptatt av at unge generasjoner, både norske og russiske, skal huske dette som et godt eksempel på norsk-russisk vennskap under den felles kampen mot fascismen. [...] Monumentet kan framskaffes av russiske entusiaster, og vi behøver bare god vilje fra norsk side og tilsagn fra Vardø kommune og lokalsamfunnet», skrev den russiske generalkonsulen.³ Forespørselen ble etterfulgt av et brev i 2012 fra leder av FSBs veteranforening Gurylev og fylkespolitiker Tsjernysjenko til Norges generalkonsul i Murmansk, som generalkonsulen sendte videre til blant andre Varanger museum, Vardø og Sør-Varanger kommuner samt fylkeskommunen og fylkesmannen i Finnmark. I brevet forklarte Gurylev og Tsjernysjenko at Skjold hadde fått produsert 90 obelisker av samme type som var satt opp på Langbunes året før, og at foreningen siden den ble etablert i 2007 hadde avduket en rekke slike i Petsjenga og Kandalaksja kommuner. I de kommende årene ønsket Skjold å etablere nye

³ Vardø kommunearchiv: Brev fra generalkonsul i Kirkenes I. Bulaj til ordfører i Vardø Rolf Einar Mortensen, 03.03.2011.

obelisker og minneplater på ulike steder i Finnmark. De ønsket i tillegg å forankre faste minneturer i Vardø museum, samt organisere søkepatruljer i Finnmark for å kartlegge levninger av sovjetsoldater. Skjold forklarte at de hadde opprettet et prosjekt som hadde som hovedmål å hedre minnet om det de omtalte som «sovjetiske og norske patrioter» – sovjetsoldater og partisaner som døde i Murmansk og Finnmark fylker under andre verdenskrig, og at guvernør Marina Kovtun i Murmansk hadde skrevet til fylkesordfører Runar Sjøstad i Finnmark og bedt ham om å støtte opp om prosjektet.⁴ Skjold arbeidet i 2012 også med å planlegge bidrag til 70-årsmarkeringen for Den røde armers frigjøring av Øst-Finnmark i oktober 2014, som skulle foregå i samarbeid mellom norske og russiske aktører, i tråd med tradisjonen nedfelt gjennom den kalde krigen (jf. Markussen, 2021; Myklebost & Markussen, 2021).⁵

De russiske aktørene bak disse første minneturene var alle sentrale i forvaltningen av offisiell krigsminnediskurs og militærpatriotisk kultur i Murmansk fylke. Veteranforeningen Skjold har siden etableringen vært ledet av pensjonert FSB-offiser og generalmajor Gennadij Gurylev, og har to hovedformål: å fremme et positivt bilde av de statlige sikkerhetstjenestene og rekruttere unge mennesker til tjeneste, og å bygge patriotisme og respekt for sovjetsoldatenes dåder hos nye generasjoner. Skjold beskriver seg selv som siste ledd i en ubrutt lenke av statlige instanser som beskytter Russlands interesser og sikkerhet, fra Tsjekaen via NKVD og KGB til dagens FSB (Kitajeva, 2016; Kol'skij Sever, u.å.; Sjtsjit, u.å.; Sjubin, 2017). Igor Tsjernysjenko har hatt sentrale verv i fagbevegelse og politikk i Murmansk siden 1990-tallet, og ble i 2013 oppnevnt av guvernør Marina Kovtun som Murmansk fylkes representant i Føderasjonsrådet for president Putins støtteparti Forent Russland (Sovet Federatsii, u.å.; TASS, u.å.). Når det gjelder mediedekningen og finansieringen av minneturene finner vi tette bånd til russiske statlige strukturer. Medieselskapet TV21 og Kola GMK er del av gruveselskapet Nornikel, hvor eier Vladimir Potanin er kjent for sine nære relasjoner til Kreml.

2014–2015: Russisk-norsk fellesskap i nord og «nynazisme» i Ukraina

Framhevingen fra russisk side av felles historie og godt naboskap var i tråd med eksisterende forestillinger som var blitt pleid av Norge og Russland siden 1993 innenfor rammene av Barentssamarbeidet (jf. Hønneland, 2017; Rowe, 2018). Også narrativet

⁴ Vardø kommunearkiv: Brev fra generalkonsul i Murmansk Øyvind Nordsletten til Varanger Museum mfl. 09.10.2012, med vedlegg. Jf. også FFK arkiv, Sentraladministrasjonen, saksnr. 06/02211: Brev fra I. Tsjernysjenko til koordinator for Kolarctic Jan Martin Solstad, 26.10.2012.

⁵ Vardø kommunearkiv: Brev fra generalkonsul i Murmansk Øyvind Nordsletten til Varanger Museum mfl. 09.10.2012, med vedlegg; jf. også brev fra I. Tsjernysjenko til ordfører i Vardø Lasse Haugom 09.04.2013; brev fra generalkonsul i Murmansk Øyvind Nordsletten til Varanger Museum mfl. 18.10.2012, med vedlegg.

om marginalisert krigshistorie og glemte helter som Skjold og TV21 formidlet fra de første minneturene, var i tråd med en godt etablert forståelse av partisanene i Nord-Norge med røtter tilbake til den kalde krigen. Ifølge denne forståelsen er det et sterkt misforhold mellom den brutale krigsvirkeligheten i Nord-Norge og den begrensede plassen dette har fått i nasjonale historiefremstillinger. Krigshendelsene i nord under den tyske okkupasjonen – partisanenes motstandskamp, den tyske tvangsevakueringen og den brente jords taktikk høsten 1944 – har urettmessig havnet i skyggen av krigshistorien fra det politiske sentrum i sør og heltefortellinger om «gutta på skauen», mener mange (Markussen, 2020). Minnekultur knyttet til partisanhistorien har vært særlig levende i Øst-Finnmark, med Vardø og Kiberg som sentrum. Nettopp hit henvendte de første russiske minneturene seg.

I mars 2014, kort tid etter den russiske annekasjonen av Krym, publiserte Skjold en rekke TV21-produserte filmer og dokumentarer fra krigen i nord og fra minneturene på YouTube (Sjtsjit, 2014a–2014e). I flere av disse kom det til uttrykk en konfliktorientert retorikk, som kontrasterte de «konstruktive» felles minneturene i det norsk-russiske grenselandet med såkalte ikke-vennlige nabostater sine framstillinger av Den røde arme og krigshistorien. I konklusjonen på en av videoene uttalte TV21-journalisten at «I dag, når enkelte stater arbeider for å omskrive historien om Den store seieren, er vårt felles arbeid [sammen med Norge] for å bevare minnet om Seieren særlig viktig» (Sjtsjit, 2014c).

Den russiske annekasjonen av Krym førte til akutt økte spenninger mellom Russland og Vesten. Norge sluttet seg til sanksjonspolitikken fra EU og USA, og annekasjonen førte til en forverring også i det bilaterale norsk-russiske forholdet (jf. Rowe, 2018). Som del av sanksjonspolitikken bestemte den norske regjeringen å innstille politisk dialog med Russland på toppnivå, og man diskuterte om man skulle trekke tilbake en invitasjon til Russlands utenriksminister i forbindelse med den forestående 70-årsmarkeringen for sovjet hærens frigjøring av Øst-Finnmark som skulle foregå i Kirkenes i oktober 2014.⁶ Frigjøringsmarkeringene mellom Norge og Russland i nord hadde siden 1990-tallet utviklet seg til en arena for politiske møter på ministernivå (Myklebost & Markussen, 2021), og Norge planla å stille med både statsminister, utenriksminister og kongehus. På regionalt plan i Nord-Norge argumenterte mange for at samarbeidet med Russland måtte fortsette som før, og at det var viktigere enn noen gang å holde på dialogen med Russland. Dette fikk støtte i regjeringsapparatet (Rowe, 2018). Invitasjonen til utenriksminister Sergej Lavrov ble opprettholdt, og i oktober ble 70-årsmarkeringen i Kirkenes et samlingspunkt for både ministre og lokale politikere på tvers av den norsk-russiske grensen. I Murmansk-pressen rapporterte man fra 70-årsmarkeringen at nordnorske fylkespolitikere var opptatt av å skjerme norsk-russisk samarbeid i nord fra de storpolitiske

⁶ Jf. notat fra arbeidsmiddag om nordområdene i Tromsø 3. april 2014, datert 24.05.2014. Utenriksdepartementet, Seksjon for nordområdeprosjektet, polarsaker, energi og ressurser, saksnr. 14/02720-28.

spenningene, og at krigsminnemarkeringer var en viktig arena for dialog. *Murmanskij vestnik* siterte fylkesordfører i Finnmark Runar Sjøstad som uttalte at «Den negative innflytelsen fra situasjonen i Ukraina er følbar også her i nord – og vårt bidrag til å løse dette problemet er å fortsette samarbeidet. Vi har bekreftet dette overfor [guvernør i Murmansk] Marina Kovtun [...] Jeg mener at felles krigsminnemarkeringer i Kirkenes for å minnes bekjempelsen av nazismen vil være en viktig arena framover for å utveksle synspunkter» (MV, 2014a).

Den patriotiske minneturen i oktober 2014 var bare ett av et mylder av samarbeidsprosjekter over grensen denne høsten som knyttet an til 70-årsmarkeringen for «den seiersrike avslutningen av Petsamo-Kirkenes-operasjonen og Den Røde Armes frigjøring av Finnmark», som russisk presse skrev (MV, 2014b, 2014c). I løpet av september og oktober møttes lokale og regionale politikere fra begge sider av grensen til ulike kulturarrangement og krigsminnemarkeringer. Møtene ble i stor grad brukt som arena for samtaler om veien videre for norsk-russisk samarbeid i nord.⁷ I en pressekonferanse etter politiske samtaler mellom utenriksministrene Børge Brende og Sergej Lavrov, kommenterte Lavrov imidlertid ikke bare samarbeid i nord, men også situasjonen i Ukraina. Lavrov benyttet anledningen til å antyde at den felles frigjøringsmarkeringen var et uttrykk for norsk støtte til Russlands linje i Ukraina og Kremles påstand om en nynazistisk trussel i Europa: «I dag, på 70-årsmarkeringen for de tyske fascist-okkupantenes nederlag, kunne vi selvsagt ikke la være å berøre problemet med nynazistiske tendenser i Europa, inkludert i Ukraina. Vi merker at det er en vilje hos våre norske venner til å hindre radikale, inkludert nynazistiske, tendenser i Europa. Russland er overbevist om at det er nødvendig å stoppe framveksten av nye Banderaer, Sjukhevitsjer og Quislinger» (Barents Observer, 2014; MV, 2014d). Lavrovs sammenstilling av den norske nazisten Vidkun Quisling med det Kreml betegner som ukrainske nazister, var ikke tilfeldig. Som vi skal se, ble Lavrovs kobling mellom norsk vilje til felles krigsminnemarkeringer med Russland og støtte til Kremles påståtte kamp mot nynazisme i Ukraina et dominerende rammeverk for omtale av de patriotiske minneturene i russisk presse. Påstanden om en nynazistisk trussel fra Ukraina ble også gjentatt av guvernøren i Murmansk på Kirkeneskonferansen tidlig i 2015, som del av en invitasjon til å fortsette grensekryssende samarbeid mellom Norge og Russland i nord (TV21, 2015).

Skjold var også til stede under 70-årsmarkeringen i Kirkenes, og nestleder Tatjana A. Rokina snakket i sin tale om viktigheten av å bringe minnet om den felles seieren over fascismen under andre verdenskrig videre til nye generasjoner. Ved å hedre heltene fra krigen og drive patriotisk oppfostring, ville Skjold styrke norsk-russiske relasjoner, sa Rokina:

⁷Jf. Finnmark fylkeskommunes arkiv samt Sør-Varanger, Tana og Vardø kommunearkiver om planlegging og gjennomføring av 70-årsmarkeringen og tilknyttede arrangement som Norsk-russiske kulturdager i Kirkenes.

Vi ser hvordan arbeidet til regionale og lokale politikere, veteranorganisasjoner, søkepatruljer som utdanner unge patrioter, lokalhistorikere og forfattere, journalister og selvsagt også Skjold, ikke er forgjeves. År for år blir våre forbindelser med ledelsen i Finnmark fylke og befolkningen her sterkere. [...] 70-årsmarkeringen for frigjøringen av Nord-Norge har styrket vårt vennskap og lagt til rette for nye prosjekter for patriotisk oppfostring av framtidige generasjoner. Slike prosjekter vil hjelpe de unge å forstå dagens situasjon, det vil utvikle deres respekt for de eldre og deres forståelse av betydningen av å hedre minnet om soldatene fra Den store fedrelandskrigen. Med andre ord: Resultatene av våre [Skjold og norske partners] prosjekter er store. Og våre framtidsplaner er omfattende. (Sjubin, 2017, s. 822–823)

Rokina ble sitert i en framstilling utgitt av Skjold. I samme framstilling ble fylkesordføreren i Finnmark sitert om betydningen av å formidle krigshistorien til ungdom og om den viktige rollen som krigsminnemarkeringer spilte i arbeidet for å bevare gode norsk-russiske relasjoner i nord (Sjubin, 2017).

Et halvt år seinere, da den storstilte feiringen av Seiersdagen på Den røde plass i Moskva 9. mai 2015 sto for døren, av slo den norske statsministeren i likhet med mange europeiske statsledere en invitasjon fra Kreml. Samtidig fortsatte minnediplomatiet mellom Norge og Russland i nord (IFinnmark, 2015a, 2015b). I Murmansk ble en ny patriotisk minnetur organisert i mai 2015, denne gangen med tydelig verbal støtte fra Norges generalkonsul i Murmansk. På en pressekonferanse i Murmansk ved minneturens start framhevet generalkonsulen at fylkesmannen og fylkesrådslederen i Finnmark samt ledelsen i Troms fylke ville delta på markering av Seiersdagen i Murmansk 9. mai. Ifølge *Murmanskij vestnik* understreket den norske generalkonsulen det unike ved norsk-russiske relasjoner i nord: «Nord har en spesiell plass i vår historie og våre gjensidige relasjoner [...] Vår felles historie forener oss. Det er svært viktig å kjenne til og ikke glemme denne historien» (MV, 2015a). Artikkelen fortsatte med et utsagn fra Igor Tsjernysjenko om at seiersdagsmarkeringen i Murmansk hadde en svært høy posisjon i Russland på grunn av Murmansk-regionens avgjørende rolle under Den store fedrelandskrigen. Tsjernysjenko, som nå uttalte seg som senator etter å ha blitt oppnevnt som representant i Føderasjonsrådet fra Murmansk, avsluttet med å understreke at den patriotiske minneturen hadde en viktig misjon; den skulle minne befolkningen på begge sider av grensen om de heroiske dådene under Den store fedrelandskrigen.

Den norske generalkonsulen deltok sammen med senator Tsjernysjenko på minneturens første etappe til Lavna, hvor han igjen understreket at norsk deltakelse på markeringen i Murmansk av Seiersdagen 9. mai var viktig og naturlig, til tross for de storpolitiske spenningene mellom Russland og vestlige stater. Seiersparadene i Moskva og Murmansk var to ulike ting, sa generalkonsulen (MV, 2015a). I Lavna deltok russiske skolebarn i militære uniformer, og en russisk-ortodoks prest framsa bønner for de falne soldatene. Bussturen videre til Ærens Dal og over grensa til Norge ble brukt til å vise filmer produsert av TV21 om Petsamo-Kirkenes-operasjonen. Mellom filmene sang turdeltakerne patriotiske sanger fra krigens dager, ifølge *Murmanskij vestnik* (MV, 2015b). I Kirkenes holdt senator Tsjernysjenko og medlem av Finnmark fylkesting Remi Strand taler ved Frigjøringsmonumentet, hvor de

begge understreket betydningen av grensekryssende samarbeid mellom Norge og Russland i nord og det historiske vennskapet mellom nordmenn og russere. Den russisk-ortodokse presten holdt også en tale hvor han framhevet at seieren under krigen bidro til å forene nordmenn og russere (IFinnmark, 2015c; MV, 2015b).

For første gang inneholdt minneturen denne våren en festmiddag på Vardøhus festning, med kommandanten på festningen som vertskap. Ordføreren i Vardø ble invitert til middagen av Vardøhus Museumsforening, og fikk i tillegg en personlig invitasjon fra senator Tsjernysjenko til å delta i minneseremonier og en mottakelse i regi av Skjold i Vardø.⁸ I *Murmanskij vestnik* ble Vardø-ordføreren omtalt som «etterkommer av norske patrioter som døde under krigen» (MV 2015c; jf. også IFinnmark, 2015d). Avisa rapporterte om at nordnorske politikere ikke delte Oslos linje overfor Russland, og at samarbeidsånden som rådet i nord burde spres sørover.

2016–2017: «Vennlige og patriotiske Norge» i russiske føderale medier

I løpet av 2014 og 2015 ble minneturene sterkere forankret på norsk side, primært i Vardø. Samtidig fikk turene regelmessig norsk deltakelse, og begynte å bli omtalt som «russisk-norske» foretak i russisk presse. Denne utviklingen fortsatte inn i 2016 med etablering av en såkalt «russisk-norsk ekspertgruppe på historien til partisanenes kamp mot de tysk-fascistiske okkupasjontene i nord under Den store fedrelandskrigen 1941–1944» (Vetsjernij Murmansk, 2016a). Begrepsbruken – «tysk-fascistiske okkupasjontene», «Den store fedrelandskrigen» og 1941 som startpunkt for andre verdenskrig – indikerte at det lå russiske perspektiver på krigshistorien til grunn for gruppens arbeid. Det samme gjorde gruppens sammensetning. Senator Tsjernysjenko fungerte som leder, og et flertall av medlemmene var russiske; representanter for Skjold, TV21, ungdomspatriotisk forening i Murmansk fylkesadministrasjon og Murmansk-avdelingen av Det russiske geografiske selskapet. Den norske siden var representert ved Vardøhus Museumsforening (Vetsjernij Murmansk, 2016a, 2016b; TV21, 2018a). På de første møtene formulerte gruppen et overordnet mål for sitt arbeid, som sammenfalt med Skjolds mål for de patriotiske minneturene: å minnes de norske partisanene og sovjetsoldatene i det norsk-russiske grenselandet, og formidle historien om deres heroiske krigsinnsats til yngre generasjoner og allmennheten. Ifølge senator Tsjernysjenko var dette arbeidet av enda større betydning enn før på grunn av de voksende spenningene mellom Russland og vestlige stater etter annekasjonen av Krym: «Det er opplagt at spenningene i internasjonal politikk skader våre bilaterale relasjoner. Men minnet om frigjøringen av det sovjetiske nord og Nord-Norge fra fascismen bringer våre to land sammen. Aktiviteter knyttet til dette er veldig viktig» (RGO, 2017a; TV21, 2017a).

⁸ Vardø kommunearkiv: Brev fra Vardøhus Museumsforening og Vardøhus festning til ordfører i Vardø Lasse Haugom, 23.04.2015; brev fra senator I. Tsjernysjenko til Lasse Haugom, 04.05.2015.

Planer for gruppens arbeid ble presentert i Murmansk-pressen. Et hovedprosjekt var en bokutgivelse om krigshistorien i nord og partisanenes aksjoner sammen med sovjetiske etterretningsagenter i det tyskokkuperte Norge. Et annet prosjekt var utgivelse av en brosjyre som viste ruten til minneturene fra Murmansk til Vardø og minnesmerker underveis. Denne skulle utgis på norsk og russisk og brukes til å markedsføre «patriotisk turisme» i grenselandet. Gruppen skulle også etablere nye russiske monumenter over partisaner og sovjetsoldater i Øst-Finnmark, samt organisere en festival med «patriotiske filmer» i Vardø (Vetsjernij Murmansk, 2016a, 2016b).

Våren 2017 publiserte FSBs nettmagasin en reportasje fra minneturene, under fanen «Patriotisk oppfostring» (FSB, 2017). Her ble Norge omtalt i svært positive vendinger, som et Nato-land som rettmessig hedret minnet om heltene fra Den store fedrelandskrigen på samme måte som Russland. Reportasjen pekte på det høye antallet sovjetiske krigsmonumenter i Norge og hvordan den norske staten ivaretok disse og sørget for jevnlike minnemarkeringer med inviterte russiske gjester. Ifølge reportasjen var Skjold med leder Gennadij Gurylev og senator Tsjernysjenko de sentrale drivkreftene i samarbeidet med Norge om «patriotiske krigsminnemarkeringer», og Murmansk fylke var den fremste partneren for Norge i dette arbeidet. Deretter fortsatte saken med et utsagn fra senator Tsjernysjenko som knyttet minneturene og frigjøringsmarkeringene i Kirkenes direkte opp mot Russlands minnekrieger med Ukraina og de baltiske statene: «Situasjonen i verden i dag og framveksten av fascisme har overbevist oss og våre norske kolleger om at dette arbeidet ikke kan vente til neste jubileum [...], til 75- eller 80-årsmarkeringen [for frigjøringen av Øst-Finnmark] [...] Vi må fortsette å fortelle verden høyt og tydelig om de heroiske dagene [...] Truslene vi ser i dag, med fornektning av historisk sannhet i Ukraina og Baltikum, får oss til å gjøre dette» (FSB, 2017). Reportasjen inneholdt også utsagn fra ordførerne i Vardø og Sør-Varanger som eksempler på norsk samarbeidsvilje når det gjaldt krigsminner. Reportasjen sluttet med nok et avsnitt om hvordan fiendtlige krefter i Europa forsøkte å forfalske historien om Den store fedrelandskrigen, og at Skjolds arbeid sammen med norske partnere var særlig viktig i lys av dette: «Man kan vanskelig overvurdere betydningen av russisk-norsk samarbeid for å bevare minnet om krigen. Spesielt i vår tid, når ulike krefter [...] prøver å omskrive resultatene fra Den store fedrelandskrigen, og gjøre om sovjetsoldaten fra frigjører til slave. Derfor er arbeidet som utføres av 'Skjold' så betimelig og gir gjenklang i hjertene til våre norske naboer. Hvert år blir nye deltakere med i prosjektene, flere unge mennesker oppdras til å beskytte moderlandet, og til å forsvare dets storhet», skrev FSBs magasin (FSB, 2017).

I reportasjen framgår det hvordan Skjold bygde nettverk i Vardø. I oktober 2016 avholdt Vardø kommunestyre et utvidet møte i forbindelse med minneturen. Fra de russiske deltakerne i minneturen fikk ordføreren i Vardø overrakt materiale om den russisk-norske partisanhistoriske gruppens arbeid og en krigshistorisk film produsert av Skjold som handlet om dyp takknemlighet fra befolkningen i Murmansk og Finnmark fylker til sovjetsoldatene og partisanene. Ifølge reportasjen bestemte kommunestyremøtet å utvide samarbeidet med Murmansk fylke om kultur og historie,

og særlig om minnene knyttet til sovjetarmeen og partisanene (FSB, 2017; jf. også IFinmark, 2016a; RGO, 2017c; Sjtsjit, 2014d).

På nyåret i 2017 ble Skjolds planer om en såkalt patriotisk filmfestival gjennomført som et tredagers arrangement i Vardø og Kiberg (Sovet Federatsii, 2017a; Vetsjernij Murmansk, 2017). I følge TV21 var Finnmark og Murmansk fylkeskommuner medarrangører, sammen med Vardø kommune, Vardøhus Museumsforening, Barentssekretariatet, Kolarctic prosjektkontor, Skjold, Murmansk-avdelingen av Det geografiske selskapet og TV21 selv. Arrangementet var støttet av Barentssekretariatet, samt av Forsvarsdepartementet i Oslo, meldte TV21. Filmene som ble vist belyste «den felles kampen til sovjetiske og norske patrioter» mot de tyske nazistene under krigen (TV21, 2017a, 2017b, 2017c). Blant dem var to filmer produsert av TV21 og Skjold som ble tildelt pris fra FSB i 2017 (Sjtsjit, 2014d, 2014e; TV21, 2017g). Underveis i festivalen ble det holdt markeringer ved krigsmonumenter i Vardø og Kiberg. TV21 dekket festivalen bredt, og siterte fylkespolitiker Remi Strand som uttalte at til tross for økt Nato-tilstedeværelse i Vardø over de siste årene, oppfattet et flertall av innbyggerne ikke russere som fiender, men som venner og gode naboer. Reporteren bemerket at den norske politikerens dype sympati overfor Russland kom til uttrykk ved at han bar St. Georgs-sløyfe. Det ble understreket at festivalen hadde blitt besøkt av Vardøs ordfører, som hadde sett alle filmene (TV21, 2017b). Under festivalen hadde publikum snakket om hvor skammelig det var at partisanene, «som hjalp Den røde arme med å knuse hitleristene i Finnmark», ikke hadde fått tildelt medaljer for sin krigsinnsats fra norske myndigheter, men i stedet hadde blitt stemplet som spioner (TV21, 2017f). I TV21s nyhetssending ble betydningen av festivalen og andre planlagte prosjekter fra gruppen for partisanhistorie diskutert, blant annet tilrettelegging for militærpatriotisk turisme i grenselandet (TV21, 2017d, 2017e).

I løpet av våren 2017 dukket det opp nyhetssaker om prosjektene til gruppen for partisanhistorie i flere føderale russiske medier. Nyhetsportalen til det russiske Føderasjonsrådet omtalte filmfestivalen i Vardø og Kiberg i rosende ordelag, og meldte at Finnmark og Murmansk fylker ville inngå en samarbeidsavtale om krigsminner knyttet til gruppen for partisanhistorie (Sovet Federatsii, 2017a). Den sentrale nettsiden til Det geografiske selskapet skrev også om gruppens arbeid, og var særlig opptatt av planene for patriotisk turisme. Disse var i ferd med å realiseres med støtte fra Kolarctic-programmet, meldte nettstedet (RGO, 2017a). Også minneturen i mai 2017 ble omtalt i begeistrede vendinger i nyhetsportalen til det russiske Føderasjonsrådet (Sovet Federatsii, 2017b). Samtidig vokste den norske deltakelsen i minneturene, med organisasjonen Norges Militære Kameratforeningers Forbund (NMKF) som et nytt tilskudd i mai 2017.⁹ I etterkant av turen presenterte nettstedet til Det russiske geografiske selskapet en brosjyre med minneturens

⁹ Jf. Norges Militære Kameratforeningers Forbund. Årsberetning for 2017; «Rapport fra veteranbesøk Murmansk/Pechenga/Varanger»; «De arktiske agentene, de sovjetiske soldatene og

reiserute fra Murmansk til Vardø, som ble omtalt som første steg i utviklingen av patriotisk turisme i grenselandet. Brosjyren inneholdt hilsninger fra guvernøren i Murmansk og fylkesordføreren i Finnmark, som oppfordret reisende til å stoppe ved minnesmerkene og «hedre minnet om de sovjetiske og norske heltene som ga sine liv i kampen for vår frihet og mot fascismen» (RGO, 2017b). I brosjyren var antallet monumenter på norsk side doblet i forhold til den første minneturen i 2011, fra fem til ti.

I forlengelsen av turen i mai ble en større publikasjon presentert i Murmansk fylkesduma – en 840 siders bok med tittelen *Det fjordene tier om*, redigert av Skjold-leder Gennadij Gurylev (TV21, 2017h; Gurylev, 2017). Boka omhandler historien til Nordflåten og NKVDs sabotasje- og etterretningsgrupper i grenseområdet under krigen, og var ifølge Gurylev basert på materiale som Skjold hadde samlet fra arkivene til FSB og Nordflåten og fra norske utgivelser om partisanene. Skjolds patriotiske filmer om krigen i grenseområdet fulgte med som vedlegg til boka. Bokpresentasjonen ble åpnet av formannen for Murmansk fylkesduma, som framhevet en langvarig taushet rundt denne delen av krigshistorien i Norge. Bokas tittel og forord, skrevet av kommanderende viseadmiral i Nordflåten N.A. Jevdmenov formidlet samme budskap; at boka løftet fram sider ved historien som hadde blitt fortiet. Skjolds aktiviteter, inkludert minneturene fra Murmansk til Vardø, ble belyst i et eget kapittel i boka med tittelen «En minneverdig bragd». Kapittelet startet med å slå fast at voksende pro-fascistiske holdninger i verden gjorde det viktigere enn noen gang tidligere å formidle sannheten om Den store fedrelandskrigen (Sjubin, 2017). Deretter framholdt forfatteren at ikke bare partisanenes historie, men også historien om Den røde armés frigjøring av det norske nord var blitt fortiet i Norge: «45 år med taushet omkring Den røde armés nedkjemping av de tyske okkupasjonsstyrkene i Finnmark og frigjøringen av de nordlige delene [av Norge] har hatt sin virkning: Befolkningen i de sentrale og sørlige delene av landet hadde [under den kalde krigen] absolutt ingen kunnskap om disse viktige hendelsene. Å gjenreise den historiske rettferdighet og sannhet er derfor en enormt viktig del av utviklingen av relasjonene mellom Norge og Russland» (Sjubin, 2017).

Denne framstillingen av krigen i nord som fortiet gikk igjen i mediereportasjer fra boklanseringen. På nettsiden til det russiske Føderasjonsrådet kunne man lese at «I Norge var bragdene til de norske patriotene i nord lenge ikke offisielt anerkjent. I Russland kjenner man fortsatt ikke til hvor levningene etter mange sovjetiske agenter som døde på norsk jord befinner seg. Disse sidene ved historien har bare så vidt begynt å åpnes, som resultat av det nitidige felles [russisk-norske] arbeidet for å bevare minnet og bekjempe forsøk på å forfalske den historiske sannheten om kampen mot fascismen på Kolahalvøya og i det norske nord» (Sovet Federatsii, 2017b; jf. også TASS, 2017b). I et intervju understreket redaktør Gurylev hvordan

---

Polititroppenes minne. Prosjektbeskrivelse for NMKF/Veteran møter veteran», vedlagt søknad fra NMKF til Forsvarsdepartementet, datert 29.05.2017.

Skjold hadde bidratt til å løfte fram fortiet historie, og samtidig styrke relasjonene med Norge: «Dagens relasjoner med nordmenn foregår i et helt annet [mye bedre] klima enn, la oss si, for 10 år siden – og det til tross for at vi nå går gjennom svært vanskelige tider, med sanksjoner fra EU og USA. Allikevel vokser vennskapet med våre naboer [i Nord-Norge] seg sterkere. Jeg mener at bidragene fra Skjold [...] har mye av æren for dette. Og boka *Det fjordene tier om* [...] vil bli nok et element som styrker vennskapet og samarbeidet med våre nordlige naboer, og den vil hjelpe oss i vår oppfostring av nye generasjoner» (Sportivnyj Murmansk, 2017). På en annen lansering noen uker seinere forklarte Gurylev nærmere hva han tenkte om bokas samtidsrelevans: «Hendelsene [fra krigen] gir oss i dag signaler om fascismens ansikt. Og de hendelsene som vi i dag ser i Ukraina, forteller oss at vi ikke må tillate framvekst av nazistiske holdninger» (TV21, 2017g).

Den patriotiske minneturen i oktober samme år inkluderte flere norske deltakere fra Norges Militære Kameratforeningers Forbund. Nå var mottakelse både hos den norske generalkonsulen i Murmansk og hos ordføreren i Kirkenes på programmet, i tillegg til et seminar på Garnisonen i Sør-Varanger. I Kiberg ble deltakerne i minneturen invitert til en sammenkomst på Partisanmuseet med Vardøs ordfører som vertskap (Finnmarken, 2017; IFinnmark, 2017; jf. også Komsomol'skaja pravda, 2017; TASS, 2017a).¹⁰ TV21 fortalte om hvordan NMKF hadde rapportert til Norges kong Harald V, som var forbundets høye beskytter, om minneturene og det gode samarbeidet med Skjold. Senator Tsjernysjenko oppsummerte hvordan minneturene hadde utviklet seg til et bredt arbeid etter at den russisk-norske partisanhistoriske gruppen ble etablert: «[Ekspertgruppen] produserer filmer, bøker og utstillinger, i tillegg til å avduke obelisker og minneplater på stedene der våre [sovjetiske] eller norske patrioter døde. Det er virkelig et fantastisk arbeid» (TV21, 2017i). På et møte om grensekryssende samarbeid noen uker seinere uttalte Jelena Tikhonova fra Murmansk fylkesadministrasjon at krigshistorie og patriotisme skulle vektlegges sterkere i arbeidet overfor Finnmark fylke i tiden framover. Målet var å fremme «objektiv og nøyaktig historisk informasjon om Russland, inkludert landets rolle i Seieren over nazismen», sa Tikhonova, og la til at Skjold ville være sentral i dette arbeidet (Barents Observer, 2017). Det er for øvrig interessant at utvidelsen av minneturene og omtalen i russiske føderale media sammenfalt i tid med skarp kritikk fra Russlands ambassade i Oslo av norsk forsvarspolitikken innenfor Nato og særlig av virksomheten til Politiets sikkerhetstjeneste, som ambasadene mente spredte falske rykter om russiske informasjonsoperasjoner i Norge (jf. Rowe, 2018, s. 13–15).

¹⁰ Jf. også Vardøhus Museumsforening: Styrets årsberetning 2016 og 2017, datert Vardø 20.03.2018; Norges Militære Kameratforeningers Forbund. Årsberetning for 2017. NMKFs deltakelse i minneturene i 2017 fikk økonomisk støtte fra Forsvarsdepartementet, jf. regnskap/driftsresultat vedlagt årsberetning for 2017.

2018–2019: Et samarbeid til etterfølgelse

Tidlig i 2018 rapporterte det russiske Føderasjonsrådets nyhetsportal fra et nytt møte i den russisk-norske partisanhistoriske gruppen. Det norske medlemmet i gruppen uttalte ifølge nyhetsportalen at filmfestivalen og minneturene i 2017 hadde blitt omtalt i rosende vendinger av både Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet i Oslo: «Til tross for alle politiske problemer i dag, så har det begynt å komme positive signaler ikke bare fra de nordlige fylkene, men også fra Sør-Norge, inkludert Oslo [...] Dette gir oss grunn til å si at vårt felles historisk-patriotiske arbeid har en positiv innvirkning på relasjonene mellom Norge og Russland» (Sovet Federatsii, 2018a). Ifølge nyhetsoppslaget hadde NMKF igjen presentert aktivitetene i 2017 til Kong Harald V, som hadde uttrykt håp om at samarbeidet ville utvikles videre. Tsjernysjenko meldte om at samarbeidet også var presentert for president Vladimir Putin og Kremles Seierskomite. For 2018 hadde gruppen for partisanhistorie store planer; et nytt monument skulle avdukes, filmfestivalen skulle videreføres, og russisk-norske militær-patriotiske aktiviteter for ungdom skulle organiseres. Et nyhetsoppslag fra Det russiske geografiske selskapet konkluderte med at erfaringene fra arbeidet til Skjold sammen med norske partnere viste til fulle hvor viktig dette var for å bygge et positivt bilde av Den russiske føderasjonen internasjonalt (RGO, 2018a; jf. også TV21, 2018a).

I forlengelsen av møtet i gruppen for partisanhistorie ledet senator Tsjernysjenko en russisk delegasjon i en videokonferanse med den såkalte norsk-russiske vennsksgruppen på Stortinget. Tsjernysjenko opptrådte som leder av Føderasjonsrådets nyetablerte gruppe for samarbeid med Stortinget. De norske og russiske parlamentarikerne diskuterte bilateralt samarbeid i Arktis og i Barentsregionen, særlig mellom Murmansk og Finnmark fylker. Ifølge Føderasjonsrådets nyhetsportal var man enige om viktigheten av å «bevare det historiske minnet om andre verdenskrig i nord» (Sovet Federatsii, 2018b). Dette skulle foregå gjennom økt samarbeid mellom veteranorganisasjoner i Norge og Russland, og gjennom vennsksavtalene mellom byer og kommuner i de to landene. Videokonferansen fulgte opp et møte i Vardø året før mellom parlamentarikere fra Finnmark og Russland (Sovet Federatsii, 2017c; jf. også VG, 2015, 2020). Kort tid seinere kom nyhetsoppslag i nettportalene til Føderasjonsrådet og Det geografiske selskapet. I et intervju med Tsjernysjenko under tittelen «Sammen med våre naboer bevarer vi det felles historiske minnet om Den store fedrelandskrigen», ble minneturen i mai 2018 beskrevet som en viktig milepæl: For første gang hadde en større offisiell delegasjon fra Oslo – veteranene fra NMKF – deltatt i markeringen av Seiersdagen i Murmansk (Finnmarken, 2018; Sovet Federatsii, 2018c). Ifølge nyhetsoppslagene var de norske veteranene sjokkert over hvor mange lag av partisanenes heroiske kamp mot fascismen som hadde vært skjult gjennom mer enn 70 år, som del av den kalde krigens politikk. Presidenten i NMKF erklærte at hans organisasjon var klar til å ta en aktiv rolle i framtidig russisk-norsk felles arbeid for å formidle det historiske minnet om krigen i nord (RGO, 2018b).

I juli samme år avduket Skjold sammen med norske partnere et nytt russisk-produsert monument i Persfjord utenfor Vardø, til minne om tre norske partisaner. Monumentet hadde samme form, farge og symbolikk som minnesmerket på Langbunes fra 2011. Avdukingen ble foretatt i fellesskap av biskop Aleksandr av Plesetsk og Kargopol og biskop i Nord-Hålogaland Olav Øygaard. Den russisk-ortodokse kirkes nettportal understreket at biskop Aleksandr deltok med velsignelse fra patriark Kirill i Moskva, mens TV21 rapporterte om at minnesmerket ble etablert som del av «en kamp mot historisk hukommelsestap», der Skjold ledet an (Plesetskaja eparkhija, 2018; TV21, 2018b). TV21 bemerket også at ordføreren i Vardø og alle andre offisielle representanter, inkludert den norske generalkonsulen i Murmansk, bar St. Georgs-sløyfe. Senator Tsjernysjenko ble intervjuet i nyhetsportalen til Føderasjonsrådet om det nye monumentet, som han omtalte som et svært viktig resultat av arbeidet til den russisk-norske gruppen for partisanhistorie. Dette arbeidet burde studeres og kopieres av andre russiske grenseregioner, mente Tsjernysjenko: «Vi hører stadig om hvordan andre land som opplevde andre verdenskrig nå fjerner sovjetiske krigsmonumenter. Takket være samarbeidet med Murmansk og Finnmark fylkesadministrasjoner, har vi lyktes i å etablere et nytt minnesmerke i Norge, dedikert til det evige minnet om de sovjetiske soldatene og norske partisanene som ga sine liv i kampen mot den tyske fascismen» (Sovet Federatsii, 2018d). Noen uker senere skrev Føderasjonsrådets nyhetsportal om minneturen i oktober. Som på tidligere turer, benyttet man anledningen til møter mellom norske og russiske regionale og lokale politikere. Gennadij Gurylev fortalte om hvordan høstens tur inneholdt seremonier ved mer enn ti monumenter på begge sider av grensen. Et møte ble også avholdt mellom senator Tsjernysjenko og Norges generalkonsul i Murmansk for å drøfte planer for den kommende 75-årsmarkeringen for Petsamo-Kirkenes-operasjonen (Sovet Federatsii, 2018e, 2018f; jf. også TASS 2018).

Den påfølgende minneturen i mai 2019 ble omtalt i Føderasjonsrådets nettportal under tittelen «Seiersdagen er en felles festdag for det russiske og det norske folk» og framsto i stor grad som forberedelse til den forestående 75-årsmarkeringen for frigjøringen i Kirkenes i oktober (Komsomol'skaja pravda, 2019; Pravda Severa, 2019a; Sovet Federatsii, 2019a). Russisk presse skrev at journalister fra Norsk rikskringkasting deltok på minneturen for første gang, for å gjøre opptak og intervjuer til bruk i en norsk nasjonal tv-sending som var under planlegging for oktober-markeringen. På nettsidene til Føderasjonsrådet og Det geografiske selskapet fortalte man om hvordan St. Georgs-sløyfer ble delt ut til alle deltakerne på minneturen, «som et universelt symbol på den militære æren til de som kjemper det rettferdige sak og for felles Seier» (RGO, 2019). TV21 understreket hvordan Norge og Russland videreutviklet sine gode naborelasjoner, til tross for vestlige sanksjoner mot Russland. Generalsekretæren i NMKF ble sitert på at han håpet at norske myndigheter ville lære av det gode vennskapet og samarbeidet som eksisterte mellom Russland og Norge i nord (Pravda Severa, 2019b; TV21, 2019a; Vetsjernij Murmansk, 2019).

Minneturen i oktober ble omtalt i nyhetsportalen til Murmansk fylkesduma (Murmanskaja oblastnaja дума, 2019), men fikk mindre medieoppmerksomhet i Russland enn de foregående turene. Til gjengjeld ble minneturen portrettert i positive vendinger i NRK-produksjonen «Reddet av russerne», som ble kringkastet til seere i Norge som del av frigjøringsmarkeringen i Kirkenes (NRK, 2019). ITV-bilder fra kransenedleggelse på minnekomplekset på Litsa-fronten og fra seremonier på sovjetiske og russiske monumenter i Ahmalahti, Kirkenes, Kiberg og Persfjorden ble seerne presentert for medlemmer i den russisk-norske partisanhistoriske gruppen, som fikk formidle en fortelling om et heroisk russisk-norsk kamppelleskap mot tysk fascisme under andre verdenskrig. Det sterke fellesskapet og den gode naboskapsdialogen på tvers av grensen i nord ble understreket av medlemmene, og ble kontrastert med det man omtalte som «den abstrakte hovedstadsdialogen» som Oslo førte overfor Moskva. Innslaget inneholdt i tillegg utsagn som reklamerte for patriotisk turisme i grenselandet; et av intervjuobjektene forklarte at alle som kjører mellom Murmansk og Kirkenes burde stoppe og bruke tid på krigsmonumentene underveis.¹¹

Avsluttende refleksjoner

Etter minneturen i oktober 2019 satte korona-pandemien en stopper for grensekryssende prosjekter mellom Norge og Russland. I 2020 og 2021 gjennomførte de russiske og norske medlemmene i den partisanhistoriske gruppen minneturer på hver sin side av grensen, med et uttalt mål om å gjenoppta felles turer (RGO, 2020, 2021a, 2021b). Med den russiske fullskala invasjonen av Ukraina i februar 2022 og de påfølgende forsterkede vestlige sanksjonene har samarbeidsprosjekter over grensen blitt nærmest utenkelig, og nye russisk-norske minneturer vil neppe bli organisert i overskuelig fremtid.

Materialet som er gjennomgått i denne artikkelen omfatter både norsk og russisk offentlighet, på regionalt og sentralt plan. Dette gjør det krevende å analysere materialet som uttrykk for ett fenomen; minneturene har rettet sine aktiviteter og budskap både mot russiske og norske publikum, og mot lokal/regional og nasjonal/føderal offentlighet. Samtidig forteller kildene om en del enkle faktiske forhold: Minneturene ble initiert av statlige og statstilknyttede russiske aktører i Murmansk med det som framstår som et gjennomtenkt prosjekt og med aktiv støtte fra det russiske generalkonsulatet i Kirkenes. De henvendte seg til norske lokale og regionale embetsmenn, politikere og kulturminneaktører i Øst-Finnmark og særlig i Vardø/Kiberg-området, med ønske om felles minnemarkeringer for sovjetsoldater og partisaner innenfor en narrativ ramme om heroisk kamppelleskap og seier over nazismen. Dette narrative rammeverket bygger på mange måter på tradisjonen fra

¹¹ Turen i oktober 2019 fikk økonomisk støtte fra blant andre fylkesordføreren i Finnmark og Forsvarsdepartementet, jf. Rapport sak 2018/1464-23/FD V 2/AI, fra Vardøhus Museumsforening til Forsvarsdepartementet, 18.01.2020. En beskrivelse av turen fins i Mohr (2021).

frigjøringsmarkeringene i Kirkenes, hvor Norge og Sovjetunionen/Russland i fellesskap har markert frigjøringen og samtidig brukt anledningen til bilaterale politiske samtaler. Frigjøringsmarkeringene har blitt en viktig plattform for utvikling av norsk-russiske relasjoner etter Sovjetunionens fall. Minneturene ser ut til å ha hatt ambisjoner om å spille en lignende rolle, både når det gjelder det minnehistoriske feltet (krigen) og den politiske funksjonen.

Det symbolske og narrative innholdet i minneturene er bemerkelsesverdig; det bygger på en ide om felles historie (*obsjtsjaja istorija*), til tross for at Norge og Russland som nevnt innledningsvis har ulike krigserfaringer og kollektive krigsminner. Narrativet om kamp, offer og seier, som har blitt nedfelt som et dominerende rammeverk for å minnes krigen i sovjetisk/russisk offentlighet siden Brezjnevs, har i utgangspunktet liten relevans i Norge. At kampfellesskap, offer og seier allikevel ble tatt i bruk og har fungert som narrativt rammeverk for felles russisk-norske minneturer, må forstås ut fra den marginaliserte posisjonen som partisanhistorien har hatt i norsk offentlighet. Ved å henvende seg til norske aktører i Øst-Finnmark og invitere til et fellesskap rundt det som av mange i Nord-Norge oppfattes som en lite anerkjent del av norsk krigshistorie – partisanenes innsats som etterretningsagenter – har man bygget en minneallianse med sterk emosjonell appell. De russiske aktørene har tatt utgangspunkt i levende minnekultur om partisanene i Øst-Finnmark og identifisert seg med narrativet om forsømt nordnorsk krigshistorie, som i flere sammenhenger omtales av Skjold og TV21 som aktivt fortiet av norske myndigheter. Partisanhistorien framstår som særlig sårbar for et slikt minnediplomatisk framstøt fra russisk side fordi dette er et omstridt felt i Norge, med sterk misnøye i deler av den nordnorske opinionen med det man oppfatter som en dominerende nasjonal fortelling om krigen der nordnorske erfaringer er marginalisert (jf. Markussen, 2020; McGlynn, 2021).

Samtidig er det noen påfallende utelatelser i det narrative rammeverket for minneturene sett fra et partisanhistorisk ståsted: For det første ville det være naturlig å minnes partisanenes skjebne ikke fra 1941, men fra høsten 1940, da de første familiene dro fra Øst-Finnmark til Kolahalvøya for å unnsnippe den tyske okkupasjonsmakten. For det andre utelater minneturene fullstendig den dystre skjebnen til partisanene som havnet i sovjetisk fangenskap under og etter krigen (jf. Fagertun & Bones, 2022; Sunde, 2019). De harde realitetene for partisanene i Sovjetunionen er kjent blant annet gjennom memoarboka *Moskva kjenner ingen tårer* (Harjo, 1956), men har ikke fått plass i den heroiske fortellingen om kampfellesskap og seier som minneturene formidlet. Disse utelatelsetene må forstås i lys av russisk offisiell krigsminnediskurs, som gjennom de seinere årene med økende intensitet har promotert et triumfalistisk og stadig mer dogmatisk seiersnarrativ. «Den store fedrelandskrigen» og 1941 som startår for andre verdenskrig er kjerneelementer i det russiske offisielle krigsminnet. Å utelate Molotov-Ribbentrop-pakten fra 1939 til 1941 har vært avgjørende for å få seiersnarrativet til å framstå som troverdig. Det samme gjelder sovjetstatens overgrep mot krigsfanger.

At minneturene har vært preget av russiske symboler og perspektiver på krigshistorien kommer tydelig til uttrykk i fortellingen om kamp og seier, men også i etableringen av nye monumenter rundt Vardø med militærpatriotiske og sovjetnalgiske symboler, i bruk av St. Georges-bånd, og ikke minst i navnet på den russisk-norske gruppen for partisanhistorie. Også den konsekvente omtalen av partisanene som «norske patrioter» i det russiskspråklige materialet vitner om russiske perspektiver.

Når det gjelder minneturenes utvikling, forteller kildene om hvordan det kom til stadig flere norske deltakere fra 2014. Samtidig finner vi en rekke utsagn om et russisk-norsk historisk fellesskap i nord og om samarbeidstradisjoner som måtte skjermes fra de økende spenningene mellom Russland og Vesten. Det ble også etter hvert framskaffet betydelig norsk finansiering til turene, og antallet monumenter på norsk side økte. Dette viser hvordan minneturene fikk økt forankring på norsk side – samtidig som de dominerende perspektivene og symbolene i minneturene forble russiske. Etableringen av den russisk-norske partisanhistoriske gruppen førte til utvikling av nye delprosjekter fra 2016, alle med et «patriotisk» innhold – bokutgivelse, filmfestival og grensekryssende turisme. Felles for delprosjektene er at de støttet opp om formidlingen av det minnehistoriske innholdet i turene, med ideen om et heroisk kamppellesskap mellom sovjetsoldater og norske partisaner som kjerne.

Mediematerialet som ligger til grunn for artikkelen viser hvordan minneturene fra og med Russlands anneksjon av Krym våren 2014 ble tillagt økt samtidspolitisk betydning i russisk offentlighet, og hvordan arbeidet med turene spilte sammen med de bredere norsk-russiske kontaktflatene i nord innenfor rammen av Barentssamarbeidet, særlig frigjøringsmarkeringene i Kirkenes. Kildene reflekterer det som har blitt kalt for en naboskapsdiskurs (Nilssen, 2015); en norsk vilje til å opprettholde regionalt samarbeid med Russland i nord parallelt med sanksjonspolitikken fra Oslo fra 2014. Det russiske mediematerialet viser hvordan minneturene og frigjøringsmarkeringene ble arenaer for aktiv framsnakking av samarbeidslinjen og for kritikk av sentrale norske myndigheters linje overfor Russland. Kildene indikerer at naboskapsdiskursen var vel så mye et russisk som et norsk fenomen, og at den ble brukt fra russisk side som et argument mot den norske sanksjonspolitikken.

Turene ble samtidig knyttet opp mot Russlands minnekrieger med nabostater lenger sør og omtalt i russiske presseoppslag som et middel for å motvirke «forfalskning av historien» og øke oppmerksomheten om en såkalt nynazistisk trussel fra Ukraina og Baltikum i vår egen tid (jf. Myklebost & Bækken, 2022). Sammen med frigjøringsmarkeringene ble minneturene omtalt av russiske aktører som et uttrykk for norsk «vennlighetsinnethet» og støtte, ikke bare når det gjaldt kampen mot nazismen under andre verdenskrig, men også når det gjaldt Russlands kamp mot «nynazisme» i Ukraina i dag. Den norske viljen til felles krigsminnemarkeringer med Russland ble retorisk likestilt med norsk støtte til russisk aggresjon overfor Ukraina. Lignende forsøk på å bygge minneallianser som har både en historisk og en samtidspolitisk dimensjon fins i russisk politikk overfor blant andre Serbia og Belarus (McGlynn,

2021, 2022), og må forstås som utslag av den ekstreme politiseringen av andre verdenskrigs historie som har utviklet seg i Russland under Vladimir Putin.

Som vi har sett, har minneturene vært preget av en rekke asymmetrier mellom russisk og norsk side, særlig når det gjelder symbolbruk og minnehistoriske perspektiver. Vi finner også en grunnleggende ubalanse mellom aktørene; mens de russiske initiativtakerne har representert regionale statlige eller statstilknyttede institusjoner med egne mediekkanaler – FSB, det russiske Føderasjonsrådet, den russisk-ortodokse kirken og Det geografiske selskapet – har de norske aktørene i all hovedsak hatt lokal og i noen grad regional forankring. Resultatet av minneturene er også asymmetrisk; turene har ført til eksport av russiske militærpatriotiske og sovjetnalgiske perspektiver og symboler til Øst-Finnmark. Det fins ingen indikasjoner i materialet som er gjennomgått på at norske perspektiver på krigshistorien har blitt eksportert til russisk side av grensen. Minneturene i det norsk-russiske grenselandet framstår slik som russisk krigsminnebasert *soft power*; en russisk minnediplomatisk offensiv overfor Norge i nord som fikk økt samtidspolitisk aktualitet og informasjonsverdi sett fra russisk side etter starten på Russlands militære aggresjon overfor Ukraina i 2014.

Om artikkelen

Artikkelen er utarbeidet med finansiering fra Norges forskningsråd innenfor rammen av prosjekt 314146, Memory Politics of the North 1993–2023.¹² Takk til to anonyme fagfeller for nyttige kommentarer.

Referanser

Arkivmateriale

Finnmark fylkeskommunes arkiv, Sentraladministrasjonen
 Norges Militære Kameratforeningers Forbund (dokumenter hentet fra einnsyn.no)
 Sør-Varanger kommunearkiv
 Tana kommunearkiv
 Utenriksdepartementets arkiv, Seksjon for nordområdeprosjektet, polarsaker, energi og ressurser
 Vardøhus Museumsforening (dokumenter hentet fra einnsyn.no)
 Vardø kommunearkiv

Mediekilder og litteratur

Barents Observer. (2014, 25. oktober). *Foreign Ministers Børge Brende, Norway, and Sergei Lavrov, Russia* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=9hwyO0ccQc0>

Barents Observer. (2017, 7. desember). *Murmansk hints patriotism and war history will get stronger role in cross-border relations*. <https://thebarentsobserver.com/en/life-and-public/2017/12/murmansk-hints-patriotism-and-war-history-will-get-stronger-role-cross>

Bækken, H. (2017). Festning Russland. Paranoia og patriotisme i russisk identitetspolitikk. *Vagant* (1–2), 204–217.

¹² Se <https://en.uit.no/project/normemo>

- Bækken, H. & Enstad, J. D. (2020). Identity under siege: Selective securitization of history in Putin's Russia. *Slavonic and East European Review*, 98(2), 321–344. <https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.98.2.0321>
- Danilova, N. (2015). *The politics of war commemoration in the UK and Russia*. Palgrave Macmillan Memory Studies.
- Edele, M. (2017). Fighting Russia's history wars: Vladimir Putin and the codification of WWII. *History and Memory*, 29(2), 90–124. <https://doi.org/10.2979/histmemo.29.2.05>
- Eriksen, A. (1995). *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Pax forlag.
- Fagertun, F. & Bones, S. (2022). Norsk og alliert motstand i Nord-Norge. I F. Fagertun (red.), *Andre verdenskrig i nord. Overfall og okkupasjon* (s. 401–457). Orkana Akademisk.
- Fedor, J. (2017). Memory, kinship, and the mobilization of the dead: The Russian state and the “immortal regiment” movement. I J. Fedor, M. Kangaspuro, J. Lassila, T. Zhurzhenko (red.), *War and memory in Russia, Ukraine, and Belarus* (s. 307–345). Palgrave Macmillan Memory Studies.
- Finnmarken. (2013, 8. mai). Hedret sine falne helter.
- Finnmarken. (2017, 19. oktober). Veteraner på minnetur til Murmansk.
- Finnmarken. (2018, 2. mai). Norske veteraner skal på besøk i Russland: Får innpass i militærleir.
- FSB. (2017, 21. april). *Marsj pamjati*. <https://www.osfsb.ru/materialy/patrioticheskoe-vospitanie/marsh-pamyati/>
- Gurylev, G. A. (red). (2017). *O tjsjom moltsjat fiordy*. Nekommertsjeskij fond «Sjtsjit». Murmansk, Izd. Dom «Drozdov-na-Murmane».
- Harjo, O. (1956). *Moskva kjenner ingen tårer*. Tiden Norsk Forlag.
- Holtmark, S. G. (2021). Improvised liberation, October 1944: The Petsamo-Kirkenes operation and the Red Army in Norway. Part I. *The Journal of Slavic Military Studies*, 34(2), 271–302. <https://doi.org/10.1080/13518046.2021.1990554>
- Holtmark, S. G. (2021b). Improvised liberation, October 1944: The Petsamo-Kirkenes operation and the Red Army in Norway. Part 2, *The Journal of Slavic Military Studies*, 34(3), 426–458. <https://doi.org/10.1080/13518046.2021.1992707>
- Hønneland, G. (2017). *Arctic euphoria and international High North politics*. Palgrave Macmillan.
- IFinnmark. (2015a, 8. april). *Statsministeren nekter å være med på feiring, men ordføreren sier ja*. <https://www.ifinnmark.no/sor-varanger/nyheter/statsministeren-nekter-a-vare-med-pa-feiring-men-ordforeren-sier-ja/s/5-81-36563>
- IFinnmark. (2015b, 14. april). *Drar til Russland i 70-årsmarkeringen*. <https://www.ifinnmark.no/drar-til-russland-i-70-arsmarkeringen/s/5-81-38738>
- IFinnmark. (2015c, 6. mai). *Rekker Russland hånden*. <https://www.ifinnmark.no/nyheter/vardo/rekker-russland-handen/s/5-81-50393>
- IFinnmark. (2015d, 6. mai). *Hedret partisanene*. <https://www.ifinnmark.no/hedret-partisanene/s/5-81-50582>
- IFinnmark. (2016a, 23. februar). *Får 200 000 til første skritt mot partisansenter i Finnmark*. <https://www.ifinnmark.no/vardo/kiberg/partisaner/far-200-000-til-forste-skritt-mot-partisansenter-i-finnmark/s/5-81-211570>
- IFinnmark. (2017, 25. oktober). *Reiste i minnene fra Murmansk til Vardø*. <https://www.ifinnmark.no/mittfinnmark/vardo/ost-finnmark/reiste-i-minnene-fra-murmansk-til-vardo/s/5-81-612236>
- Kitajeva, O. (2016, 10. februar). *Bezopasnost' Rossii – ego prizvanije*. <https://kn51.ru/2016/02/10/bezopasnost-rodiny-ego-prizvanie-html/>
- Kolstø, P. (2022). The St George ribbon and the immortal regiment: New symbols and rituals in Russian regime-legitimation. I P. Kolstø, *Strategic uses of nationalism and ethnic conflict. Interest and identity in Russia and the Post-Soviet space* (s. 141–166). Edinburgh University Press.
- Kol'skij Sever. *Entsiklopeditsjeskij leksikon* (u.å.). Gurylev Gennadij Aleksandrovitsj. <http://lexicon.dobrohot.org/>
- Komsomol'skaja pravda. (2017, 22. oktober). *Norvezjtsy i rossijanje otpravljajutsja v pokhod po pamjatnym bojevym mestam dvukh stran*. <https://www.kp.ru/daily/26747.7/3775404/>
- Komsomol'skaja pravda. (2019, 6. mai). *Norvezjskije i rossijskije veterany khranjat pamjat' o Velikoj Otetsjestvennoj vojnje*. <https://www.kp.ru/daily/26973.5/4031238/>
- Koposov, N. (2018). *Memory laws, memory wars: The politics of the past in Europe and Russia*. New Studies in European History. Cambridge University Press.
- Kreml. (2023, 31. mars). *Ukaz ob utverzdenii Kontseptsii vneshnej politiki Rossijskoj Federatsii*. <http://kremlin.ru/acts/news/70811>
- Kurilla, I. (2020). Reusing Soviet history books: The role of World War II in Russian domestic politics and academia. *The Journal of Slavic Military Studies*, 33(4), 502–507. <https://doi.org/10.1080/13518046.2020.1845079>

- Malinova, O. (2017). Political uses of the great patriotic war in Post-Soviet Russia from Yeltsin to Putin. I J. Fedor, M. Kangaspuro, J. Lassila & T. Zhurzhenko (red.), *War and memory in Russia, Ukraine, and Belarus* (s. 43–70). Palgrave Macmillan Memory Studies.
- Malinova, O. (2018). Constructing the 'usable past'. The evolution of the official historical narrative in Post-Soviet Russia. I N. Bernsand. & B. Törnquist-Plewa (red.), *Cultural and political imaginaries in Putin's Russia* (s. 85–104). Brill.
- Mälksoo, M., Belavusau, U. & Gliszczynska-Grabias, A. (2021). Memory laws and memory wars in Poland, Russia and Ukraine. I O. Lepsius, A. Nußberger, C. Schönberger, C. Waldhoff & C. Walter (red.), *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts* (s. 95–116). Vol. 69.
- Markussen, J. Aa. (2020). *Krigshistoriens livsløp: Samspillet, konkurransene og kampene om iscenesettelsen av Nord-Norges krigshistorie* [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet.
- Markussen, J. Aa. (2021). Sikkerhetspolitisk minnediplomati: Opprettelsen av Frigjøringsmonumentet i Kirkenes 1945–1952. *Nordisk Østforum*, 35, 98–116. <https://doi.org/10.23865/noros.v35.2960>
- Markussen, J. Aa. & Mankova, P. (2022). Krig og minnepolitikk. I S. Bones (red.), *Andre verdenskrig i nord. Kampen om frihet* (s. 487–523). Orkana Akademisk.
- McGlynn, J. (2020). Constructing memory alliances: How Russia uses history to bolster its influence and undermine rivals abroad. I M. F. Cancian & C. Newlin (red.), *The diversity of Russia's military power. Five perspectives* (s. 23–31). Center for Strategic and International Studies.
- McGlynn, J. (2021, 25. juni). Moscow is using memory diplomacy to export its narrative to the world. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2021/06/25/russia-puting-ww2-soviet-ussr-memory-diplomacy-history-narrative/>
- McGlynn, J. & Đureinović, J. (2022). The alliance of victory: Russo-Serbian memory diplomacy. *Memory Studies*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/17506980211073108>
- McGlynn, J. (2023). *Memory makers. The politics of the past in Putin's Russia*. Bloomsbury Academic.
- Miller, A. (2020). *Russia and Europe in memory wars*. NUPI Working Paper 887. Norwegian Institute of International Affairs.
- Mohr, B. (2021). *Hva vil russerne med Norge?* Cappelen Damm.
- Murmanskaja oblastnaja дума. (2019, 25. oktober). *Po Murmanskij oblasti i Norvegii prosjol traditsionnyj «Pokhod pamjati»*. <https://duma-murman.ru/press-tsentr/news/15783/>
- Murmanskij vestnik [MV]. (2014a, No. 157, 30. august). Dialog ne prekrasjsjajetsia.
- MV. (2014b, No. 167, 13. september). Voskhozjdenie k podvigu.
- MV. (2014c, No. 170, 18. september). Pobeda u nas odna.
- MV. (2014d, No. 198, 28. oktober). Otprazdnovali po-korolevski.
- MV. (2015a, No. 81, 6. mai). Dve strany obsjtsjaja istorija.
- MV. (2015b, No. 82, 7. mai). S pesnej i molitvoj.
- MV. (2015c, No. 83, 8. mai). Obed za krepostnoj stenoj.
- Myklebost, K. A. & Markussen, J. Aa. (2021). Dragkamp og balansegang. Frigjøringsmarkeringene i Kirkenes 1954–1994: Et minnepolitisk perspektiv. *Nordisk Østforum*, 35, 1–20. <https://doi.org/10.23865/noros.v35.2604>
- Myklebost, K. A. & Bækken, H. (2022, 2. april). Minnekrigens nye kapittel. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/artikkel/2022-04-02/minnekrigens-nye-kapittel>
- Niemi, E. (Red.). (2007). *Partisanbygda Kiberg. Fiskeværer mellom øst og vest*. Kiberg bygdelag.
- Nilssen, A. S. (2015). *Norske premisser. En diskursanalyse av regjeringens og mediers oppfatning av Russland* [Upublisert masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Norris, S. M. (Red.). (2020). *Museums of communism. New memory sites in Central and Eastern Europe*. Indiana University Press.
- NRK. (2019, 25. oktober). *Reddet av russerne. Frigjøringen av Finnmark*. <https://tv.nrk.no/program/DNRR65007519>
- Nye, J. S. (2019). Soft power and public diplomacy revisited. *The Hague Journal of Diplomacy*, (14), 7–20.
- Plesetskaja eparkhija. (2018, 27. juli). *Episkop Plesetskij i Kargopolskij Aleksandr prinjal utsjastije v otkritii pamjatnika v Norvegii*. <http://plesetsk.cerkov.ru/2018/07/27/episkop-pleseckij-i-kargopolskij-aleksandr-prinjal-uchastie-v-otkritii-pamyatnika-v-norvegii/>
- Plochy, S. (2017). When Stalin lost his head: World War II and memory wars in contemporary Ukraine. I J. Fedor, M. Kangaspuro, J. Lassila & T. Zhurzhenko (red.), *War and memory in Russia, Ukraine, and Belarus* (s. 171–188). Palgrave Macmillan Memory Studies.

- Pravda Severa. (2019a, 9. mai). *O norvezjskikh partizanakh, Krasnoj Armii i obsjtszej pamjati*. <https://pravdasevera.ru/2019/05/09/60b0a060b43ef52e7c665460.html>
- Pravda Severa. (2019b, 24. mai). *S partizanskim privjetom iz Malenkej Moskvy*. <https://pravdasevera.ru/2019/05/24/60b0a0d8b43ef52e7c67c857.html>
- Rowe, L. (2018). Fornuft og følelser. Norge og Russland etter Krim. *Nordisk Østforum*, 32, 1–20. <https://doi.org/10.23865/noros.v32.1037>
- Russkoje geografitsjeskoje obsjtsjestvo. [RGO] (2017a, 22. februar). *V Norvegii prosjol Pervyj Rossijsko-Norvezjskij festival' vojenno-patriotitsjeskikh fil'mov*. <https://www.rgo.ru/en/node/18663>
- RGO. (2017b, 12. mai). *V kanun Dnja Pobedy sostojalsia Rossijsko-Norvezjskij patriotitsjeskij pokhod*. <https://www.rgo.ru/ru/article/v-kanun-dnya-pobedy-sostoyalsya-rossijsko-norvezhskij-patrioticheskiy-pohod>
- RGO. (2017c, 27. juni). *Rossija-Norvegija. Novyj etap davnej družhby*. <https://rgo.ru/activity/redaction/news/rossiya-norvegija-novyy-etap-davney-druzhby/>
- RGO. (2018a, 26. februar). *23 fevralja v Murmanske sostojalas' rossijsko-norvezjskaja vstretnja po voprosam vojenno-patriotitsjeskogo sotrudnitsjstva*. <https://www.rgo.ru/ru/article/23-fevralja-v-murmanske-sostoyalas-rossijsko-norvezhskaja-vstrecha-po-voprosam-voenno>
- RGO. (2018b, 11. mai). *Murmanskoje oblastnoje otdelenije RGO prinjalo utsjastije v rossijsko-norvezjskikh meroprijatijakh po slusjaju Dnja Pobedy*. <https://www.rgo.ru/ru/article/murmanskoe-oblastnoe-otdelenie-rgo-prinyalo-uchastie-v-rossijsko-norvezhskikh-meroprijatijah>
- RGO. (2019, 5. mai). *V Rossii i v Norvegii startovali meroprijatija v tjsest' Dnja Velikoj Pobedy*. <https://www.rgo.ru/ru/article/v-rossii-i-v-norvegii-startovali-meroprijatija-v-chest-dnya-velikoy-pobedy>
- RGO. (2020, 23. oktober). *Norvegija nikogda ne zabudjet zjertv sovjetskikh voinov i norvezjskikh partizan*. <https://www.rgo.ru/ru/article/norvegija-nikogda-ne-zabudet-zhertv-sovetskih-voinov-i-norvezhskikh-partizan>
- RGO. (2021a, 12. mai). *Potsjtili pamjat' pogibsjikh v Petsamo-Kirkenesskoj operatsii*. <https://www.rgo.ru/ru/article/pochtili-pamyat-pogibshih-v-petsamo-kirkenesskoj-operacii>
- RGO. (2021b, 27. oktober). *V Norvegii vozlozjili tsvety k pamjatnikam i mestam zakhoronjenja sovjetskikh i norvezjskikh voinov*. <https://www.rgo.ru/ru/article/v-norvegii-vozlozhili-cvety-k-pamyatnikam-i-mestam-zahoroneniya-sovetskih-i-norvezhskikh>
- Sjtsjit. (u.å.). *Njekommertsjeskij fond podderzjki sotrudnikov i pensionjerov FSB Murmanskoj oblasti «Sjtsjit»: Vzgljad na NF «Sjtsjit» so storony*. http://schit-gosbezopasnost.ru/?page_id=2367
- Sjtsjit. (2014a, 3. mars). *Pokhod v Severnuju Norvegiju*. <https://www.youtube.com/watch?v=ht9-AOFDte8>
- Sjtsjit. (2014b, 3. mars). *5 let NF «Sjtsjit»*. <https://www.youtube.com/watch?v=WeqastFWL4w>
- Sjtsjit. (2014c, 3. mars). *My pamjati naszej, kak prezjdje, vernyj!* https://www.youtube.com/watch?v=Ym_3On7q7dE
- Sjtsjit. (2014d, 3. mars). *Na urotnje serdtsa*. https://www.youtube.com/watch?v=Oy4LisZQ_as
- Sjtsjit. (2014e, 3. mars). *13 tnenjej vojny*. <https://www.youtube.com/watch?v=MswgLBDc5V4>
- Sjubin, V. (2017). Podvig pamjati dostoin. I G. Gurylev (red.), *O tjsjom moltsjat fiordy* (s. 802–831). Nekommertsjeskij fond «Sjtsjit». Murmansk, Izd. Dom «Drozdov-na-Murmane».
- Sovet Federatsii. (u.å.). *Entsiklopeditsjeskij spravotjsjnik. Tsjernysjenko Igor Konstantinovitsj*. <http://council.gov.ru/services/reference/10517/>
- Sovet Federatsii. (2017a, 13. mars). *Pervyj Rossijsko-Norvezjskij festival' patriotitsjeskikh fil'mov «Severnij kharakter – uroki istorii»*. <http://council.gov.ru/events/news/78007/>
- Sovet Federatsii. (2017b, 8. mai). *V kanun Dnja Pobedy pri utsjastii I. Tsjernysjenko byl organizovan Rossijsko-Norvezjskij patriotitsjeskij pokhod*. <http://council.gov.ru/events/news/80185/?hl=%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA>
- Sovet Federatsii. (2017c, 9. juni). *V norvezjskom Vardjo sostojalas' vstretnja tsjlnenov gruppy po sotrudnitsjstvu mezjdu parlamentami Rossii i Norvegii*. <http://council.gov.ru/events/news/81365/?hl=%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F>
- Sovet Federatsii. (2018a, 26. februar). *Pod predsedatelstvom Igorja Tsjernysjenko v Murmanske sostojalas' vstretnja «Rossijsko-Norvezjskoj ekspertnoj gruppy po istorii partizanskoj borby s fasjizmom na Severe v 1941–1944 gg.* <http://council.gov.ru/events/news/89663/>
- Sovet Federatsii. (2018b, 5. april). *Rossijskije i norvezjskije zakonodateli obsudili perspektivy dvustoronnego parlamentnskogo sotrudnitsjstva*. <http://council.gov.ru/events/news/91325/>
- Sovet Federatsii. (2018c, 14. mai). *I. Tsjernysjenko: My i nasji sosjedi sokhranjajem obsjtsjuju istoritsjeskiju pamjat' o sobytijakh Velikoj Otetsjestvennoj vojny*. <http://council.gov.ru/events/news/92406/?hl=%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F>

- Sovet Federatsii. (2018d, 28. september). *I. Tsjernysjenko: Nuzjno aktivnijeje ispolzovat' parlamentskije instrumenty dlja razvitiija Arktiki*. <http://council.gov.ru/events/news/96548?hl=%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F>
- Sovet Federatsii. (2018e, 23. oktober). *I. Tsjernysjenko prinjal utsjastije v «Rossijsko-Norvezjskom pokhode pamjati»*. <http://council.gov.ru/events/news/97354/>
- Sovet Federatsii. (2018f, 23. oktober). *I. Tsjernysjenko provjol vstretsju s generalnym konsulom Norvegii v Murmanske*. <http://council.gov.ru/events/news/97353/>
- Sovet Federatsii. (2019a, 9. mai). *I. Tsjernysjenko: Den' Pobedy – obsjtsijj prazdnik dlja rossijskogo i norvezjskogo narodov*. <http://council.gov.ru/events/news/104454/>
- Sportivnyj Murmansk. (2017, 15. mai). *Fjoridy perestali moltsjat?* <https://sport-51.com/novosti/novosti-murmanska/4456-fordy-perestali-molchat.html>
- Sunde, H. G. (2019). *I partisanenes fotspor*, andre utgave. Bealljecohkka Innovation.
- TASS Entsiklopedija. (u.å.). *Tsjernysjenko, Igor Konstantinovitsj*. <https://tass.ru/encyclopedia/person/chernyshenko-igor-konstantinovich>
- TASS. (2017a, 19. oktober). *Norvezjtsy i rossijanje projudt po mestam bojevoj slavy Zapoljar'ja vremjon Vtoroj mirovoj vojny*. https://tass.ru/obschestvo/466070?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com
- TASS. (2017b, 18. desember). *Kniga o «sekretnoj» istorii partizan v Norvegii vremjon Vtoroj mirovoj vysjla v Murmanske*. https://tass.ru/v-strane/482209?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com
- TASS. (2018, 19. oktober). *Utsjastniki rossijsko-norvezjskogo pokhoda pamjati posetjat mesta srazzenij VOV v dvukh stranakh*. https://tass.ru/obschestvo/5695858?utm_source=severpost.ru&utm_medium=referral&utm_campaign=severpost.ru&utm_referrer=severpost.ru
- Torbakov, I. (2011). History, memory and national identity: Understanding politics of history and memory wars in Post-Soviet lands. *Demokratizatsiya*, 19(3), 209–232.
- Torbakov, I. (2014). Divisive historical memories. Russia and Eastern Europe. I D. Chirot, G. Shin & D. Sneider (red.), *Confronting memories of World War II: European and Asian legacies* (s. 234–257). University of Washington Press.
- Tumarkin, N. (1994). *The living & the dead: The rise and fall of the cult of World War II in Russia*. Basic Books.
- Tumarkin, N. (2003). The great patriotic war as myth and memory. *European Review*, 11(4), 595–611.
- TV21. (2012a, 10. mai). *Patriotitsjeskij pokhod*. <https://www.tv21.ru/news/2012/05/10/patrioticheskij-pohod>
- TV21. (2012b, 23. oktober). *Pamjati verny*. <https://www.tv21.ru/index-test.php/news/2012/10/23/pamyati-vernny>
- TV21. (2013a, 18. mai). *Patriotitsjeskij pokhod po pamjatnym mestam*. <https://www.tv21.ru/index-test.php/news/2013/05/18/patrioticheskij-pohod-po-pamyatnym-mestam>
- TV21. (2013b, 15. mai). *Utsjastniki patriotitsjeskogo pokhoda potsjili pamjat' voinov – osvoboditel'ej norvezjskogo Nejedena*. <https://www.tv21.ru/index-test.php/news/2013/05/25/uchastniki-patrioticheskogo-pohoda-pochtili-pamyat-voinov-osvoboditeley-norvezjskogo-neydena>
- TV21. (2015, 5. februar). *Marina Kovtun vyskazala svojo mnenije po povodu situatsii na Ukraine*. <https://www.tv21.ru/news/2015/02/05/marina-kovtun-vyskazala-svoe-mnenie-po-povodu-situatsii-na-ukraine>
- TV21. (2017a, 8. februar). *Zritelji norvezjskogo Vardjo budut izutsjat' istoriju po russkim fil'mam*. <https://www.tv21.ru/news/2017/02/08/zritelji-norvezjskogo-varde-budut-izuchat-istoriyu-po-russkim-filmam>
- TV21. (2017b, 14. februar). *«Severnij kharakter. Uroki istorii»*. <https://www.tv21.ru/news/2017/02/14/severnnyj-karakter-uroki-istorii-v-norvezjskom-varde-sostoyalsya-festival-patrioticheskikh-filmov>
- TV21. (2017c, 14. februar). *«Severnij kharakter» v Norvegii*. <https://www.tv21.ru/news/2017/02/14/severnnyj-karakter-v-norvegii-ob-urokah-istorii-i-druzhe-russkih-s-norvezhcami>
- TV21. (2017d, 16. februar). *Podvig norvezjskikh partizan, priznannyj lish' v 90-kh godakh proshlogo veka*. <https://www.tv21.ru/news/2017/02/16/podvig-norvezjskikh-partizan-priznannyj-lish-v-90-h-godah-proshlogo-veka>
- TV21. (2017e, 16. februar). *«VOVREMJA»: norvezjskije partizany i «marsjruty pamjati»*. <https://www.tv21.ru/news/2017/02/16/vovremya-norvezjskie-partizany-i-marshruty-pamyati>
- TV21. (2017f, 20. februar). *Patrioty-osvoboditelji ilji russkije spjiony?* <https://www.tv21.ru/news/2017/02/20/patrioty-osvoboditeli-ili-russkie-shpiony-v-norvegii-potomki-partizan-trebuyut-okazat-ih-rodstvennikam-vse-zasluzhennye-pochesti>
- TV21. (2017g, 19. desember). *«O tsjom moltsjat fjoridy?» – rasskazjet elektronnyj sbornik rasskazov*. <https://www.tv21.ru/news/2017/12/19/o-chem-molchat-fordy-rasskazhet-elektronnyj-sbornik-rasskazov>

- TV21. (2017h, 15. mai). *V Murmanskoj oblastnoj dume prezentovali novuju knigu o razvedsjikakh*. <https://www.tv21.ru/news/2017/05/15/v-murmanskoy-oblastnoy-dume-prezentovali-novuju-knigu-o-razvedchikah>
- TV21. (2017i, 20. oktober). *Iz Murmanska startoval pokhod po pamjatnym mestam Petsjengskogo rajona i Vostotsjnogo Finnmarka*. <https://www.tv21.ru/news/2017/10/20/iz-murmanska-startoval-pohod-po-pamyatnym-mestam-pechengskogo-rayona-i-vostochnogo-finnmarka>
- TV21. (2018a, 28. februar). *V norvezjskom Vardjo zritelji khotjat smotret' voenno-patriotitsjeskije filmy*. <https://www.tv21.ru/news/2018/02/28/v-norvezhskom-varde-zritelji-hotyat-smotret-voenno-patrioticheskie-filmy-na-tv-21-sostoyalas-vstrecha-ekspertov-dvuh-stran>
- TV21. (2018b, 8. august). *V Norvegii ustanovlen pamjatnik sovjetskomu voinu i norvezjskim patriotam*. <https://www.tv21.ru/news/2018/08/08/v-norvegii-ustanovlen-pamyatnik-sovetskomu-voinu-i-norvezhskim-patriotam>
- TV21. (2019a, 6. mai). *Rossijsko-norvezjskij pokhod pamjati o vojne prosjol po mestam bojev v Zapoljar'e*. <https://www.tv21.ru/news/2019/05/06/rossijsko-norvezhskiy-pokhod-pamyati-o-vojne-proshyol-po-mestam-boyov-v-zapolyare>
- Verdens Gang. (2015, 24. juni). *Russlands ambassade jaktet venner på Stortinget*. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/E7o3P/russlands-ambassade-jaktet-venner-paa-stortinget>
- Verdens Gang. (2020, 31. mars). *Russland-vennene på Stortinget bekrefter PST-kontakt*. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/MRr1jr/russland-vennene-paa-stortinget-bekrefter-pst-kontakt>
- Vetsjernij Murmansk. (2016a, 10. mars). *V Murmanske prosjlo zasedanije rossijsko-norvezjskoj grupy*. <https://vmnews.ru/novosti/2016/03/09/v-murmanske-proslo-zasedanie-rossijsko-norvezskoj-gruppy-po-izuceniu-istorii-partizanskoj-bor-by-s-nemecko-fasistskimi-zahvatcikami-v-zapolar-e-v-gody-vojny>
- Vetsjernij Murmansk. (2016b, 21. desember). *Partizany vykhodjat na svet*. <https://vmnews.ru/novosti/2016/12/21/partizany-vyhodat-na-svet>
- Vetsjernij Murmansk. (2017, 11. februar). *Partizany pod zapretom*. <https://vmnews.ru/novosti/2017/02/11/partizany-pod-zapretom>
- Vetsjernij Murmansk. (2019, 7. mai). *Veterany, istoriki i senator soversjili «Pokhod pamjati»*. <https://vmnews.ru/novosti/2019/05/07/veterany-istoriki-i-senator-sovershili-pohod-pamyati>
- Wijermars, M. (2019). *Memory politics in contemporary Russia. Television, cinema and the state*. Studies in Contemporary Russia. Routledge.
- Wood, E. (2011). Performing memory: Vladimir Putin and the celebration of World War II in Russia. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 38(2), 172–200.